

DVOJEZIČNA LITERARNA PRAKSA KOROŠKIH SLOVENCEV PO UKINITVI »MLADJA« (1991) IN NJENA POZICIJA V NADREGIONALNEM PROSTORU LITERARNE INTERAKCIJE¹

Kako danes opisati literaturo koroških Slovencev? Ali za opis te literature še zadostujejo narodnostni in na manjšinski jezik usmerjeni koncepti, če hkrati opažamo, da raba slovenskega jezika v literarnih besedilih koroških Slovencev peša? Kam spada ta literatura, ki je očitno ni mogoče enostavno prišteti slovenski književnosti, ko se ravno v najbolj izstopajočih primerih izmika jezikovnemu kriteriju, nemški pa tudi ne, ker je vendar umeščena v neki drugačni kulturni sferi? In če torej ne razpolagamo z jasnim merilom, ki bi nam poleg etnične pripadnosti in jezika piscev dovolil jasno opredelitev: na kateri kriterij se lahko opiramo pri opisu njihove današnje literarne produkcije? S takimi in podobnimi vprašanji se ukvarja dvoletni raziskovalni projekt »Die zweisprachige literarische Praxis der Kärntner Slowenen nach der Einstellung des *mladje* (1991) und ihre Position im überregionalen literarischen Interaktionsraum«, ki poteka od 1. marca 2016 na graški slavistiki in ga financira Avstrijski raziskovalni sklad FWF.²

Že v doslej zadnjem integralnem prikazu literarnega življenja koroških Slovencev, v drugi izdaji *Profilov novejšje slovenske literature na Koroškem (Profile der neueren slowenischen Literatur in Kärnten)*, je izdajatelj Janez Strutz ugotovil, da je iz »male literature« – ki da je po Francu Kafki manj zadeva literarne zgodovine kot pa zadeva ljudstva – »nastala literatura za nadregionalno razpršeno, specializirano manjšino in za literarno vedo, nenazadnje tudi zaradi dodatne privlačnosti dvokulturne komunikacijske situacije« (Strutz 1998: 28–29).³

* Dr. Erwin Köstler je slovenist, prevajalec in raziskovalec literature; živi na Dunaju; dr. Andrej Leben je profesor za slovensko književnost in kulturne vede na Inštitutu za slavistiko Univerze v Gradcu. Njegova raziskovalna težišča so slovenska literatura 20. in 21. stoletja, avtobiografija, medkulturni transfer in slovenska literatura v Avstriji.

1 Prispevek je napisan na podlagi predavanja, ki sta ga imela avtorja 9. junija 2016 v okviru Historičnega seminarja Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU v Ljubljani.

2 Projektna številka FWF P 28514-G23. Pri projektu sodelujejo Erwin Köstler, Dominik Srienc, Felix O. Kohl in Andrej Leben kot vodja projekta, <https://slawistik.uni-graz.at/sl/dvojezicna-literarna-praksa/>

3 »Vielleicht signalisiert die heutige Situation aber auch, daß aus einer »kleinen Literatur – die nach Kafka weniger eine Angelegenheit der Literaturgeschichte als Angelegenheit des Volkes« ist – inzwischen eine Literatur für eine überregional verstreute, spezialisierte Minderheit und

Od takrat je minilo skoraj 20 let, in opisani položaj se je še spremenil s tem, da je medtem umolknila starejša garda pisateljev in pisateljic (Hudl, Kokot, Messner), ki je pisanje v slovenščini še povezovala z določenim pisateljskim etosom in družbeno držo, in da je literarno dvojezičnost, menjavo in kreativno mešanje jezika danes treba imeti že kar za identifikacijski znak literature koroških Slovencev. Poleg tega ugotavljamo na regionalni kot na nadregionalni ravni nove in povsem različne oblike slovensko-nemške literarne interakcije in sodelovanja, ki povezujejo literarno prakso (ali vsaj njen najbolj prepoznavni del) z nekim razširjenim literarnim prostorom, ki znatno presega regionalni okvir in se z novimi mediji odpira v virtualnost.⁴ Z romanom *Engel des Vergessens* Maje Haderlap (2011) pa se je nedavno pojavila v nemščini napisana mednarodna uspešnica slovenske avtorice iz Koroške in naletela na doslej edinstveno zanimanje nemških kritikov in germanistov, kot prevodna literatura pa je močno odmevala tudi v slovenski strokovni in kulturni javnosti.

Postavlja se vprašanje, ali so takšni pojavi slovenski literaturi na Koroškem v prid (če pomislimo na vsaj začasno povečano pozornost in širjenje možnosti za objavo) ali pa v škodo (če dvo- in večjezičnost ter prehajanje v drugi jezik tolmačimo kot znak napredujoče asimilacije). Odgovori na to vprašanje bodo tako raznoliki kot so raznolika pričakovanja, ki jih gojimo do literature – saj je bila književnost vedno tudi polje različnih trenj in sporov.

Lahko pa se vprašamo tudi po funkciji, ki jo večjezičnost in menjava jezikov utegneta imeti na samem literarnem polju. S tega vidika gre za procese, ki so vseobčega pomena, kajti še nobena literatura – tudi slovenska ne – ni nastala na podlagi samo enega jezika. Vedno in povsod literatura sega po tujih repertoarjih, bodisi da bi si priborila bolj osrednje mesto v sistemu literature bodisi – če ga že ima – da bi se z impulzi s periferije pomlajevala. Glede slovenske literature na Koroškem lahko ugotovimo, da se iz drugih sistemov in podsistemov, tako slovenskih kot avstrijskih kot sploh nemških, v znatni meri prevzema tiste repertoarje, s katerimi sama ne razpolaga.

für die Literaturwissenschaft wurde, nicht zuletzt durch den zusätzlichen Reis einer bikulturellen Kommunikationssituation.«

4 Omenjene interakcije na regionalni ravni seveda slej ko prej igrajo odločilno povezovalno vlogo, če pomislimo na primer na delovanje dvojezičnih založb na Koroškem ali na Musilov inštitut kot izstopajoča primera medkulturno zasnovane dejavnosti, na številne kulturne iniciative, medkulturne dejavnosti na področju gledališča, glasbene festivale, dvojezične literarne (na)tečaje idr., ki mdr. potrjujejo tudi pomen koroških »centrov« kulturnega delovanja za kulturno izmenjavo med Slovenijo in Avstrijo.

Z mladjem (1960–1991)

To v bistvu ni nič novega. A v preteklosti je prišlo tudi do poskusov zapolnjevanja praznih mest v sistemu iz lastnih moči. Edinstven in v tem pogledu vse do današnjega dne občudovanja vreden je bil podvig mladjevcev. Ko so leta 1960 slovenski dijaki gimnazije na Plešivcu ustanovili revijo *mladje* (med ustanovitelji so bili Florjan Lipuš, Erich Prunč in Karel Smole), na Koroškem ni bilo literarnega življenja, ki bi omogočilo ali vsaj podpiralo svoboden razvoj pišoče mladine.

Tedanjo literaturo koroških Slovencev bi lahko razčlenili glede na to, ali je izhajala v okviru dejavnosti celovške Mohorjeve in glasil Narodnega sveta ali pa v periodiki in publikacijah Založbe Drava in Slovenske prosvetne zveze. Pri Mohorjevi je prevladovalo večerniško in domačijsko pripovedništvo Karla Mauserja, Janeza Polanca, Metoda Turnška idr., medtem ko se je literarna dejavnost v okviru politične levice osredotočala na vojno tematiko in pričevanjsko literaturo ter na knjižne izdaje avtorjev iz Slovenije (npr. Drago Druškovič/Rok Arih: *Zato*, 1952). Do začetka šestdesetih let so po vojni izšle samo tri knjige, ki so jih napisali na Koroškem rojeni avtorji: pesniška zbirka Milke Hartman *Moje grede* (Celovec: Mohorjeva, 1952), večerniška povest *Pastir Ciril* Krista Srienca (Celovec: Mohorjeva, 1956) in spomini partizana Karla Prušnika – Gašperja *Gamsi na plazu* (Ljubljana: Borec, 1958).

Tej ozkosti razmer so se uprli mladjevci, ki jim je šlo za prenovo umetniškega literarnega ustvarjanja in sploh za kulturno, miselno in duhovno prenovo slovenske manjšine. Seveda pa so se tudi upirali splošni, za Slovence omalovaževalni družbeni in politični situaciji na Koroškem in nemškemu nacionalizmu, ki je s ponovno ustanovitvijo Heimatdiensta leta 1957 in z ukinitvijo obveznega dvojezičnega šolstva (1958/59) spet jadral s polnimi jadri.⁵

Prvi odmevi na novo revijo so bili pozitivni tako na Koroškem kot v Sloveniji in Italiji.⁶ A kmalu so cerkveni krogi mladjevcem mdr. očitali, da navezujejo stike s komunistično Slovenijo, politična levica pa je bila prav tako skeptična. Razvnele so se polemike glede jezika, glede razumljivosti in pravilnosti mladjevskih pisav, še posebno Lipuševih (Haderlap 1987: 44). Vendar je *mladje* vztrajalo in imelo v svojih najboljših časih nad 1.500 naročnikov (Bister 2000: 248).

5 Obe komponenti – literarno-umetniška in narodnoemancipacijska – se zrcalita v »uvodniku« ali »manifestu« Bora Kostanka [tj. Florjana Lipuša] »Naša jutranja molitev« v prvi številki *mladja*: »Alo, na delo fantje in dečve! Roke iz žepov in rokave zavihati! Krampe v roke in lopate in plug in brano in ven v življenje, v boj! [...] Popotno palico bomo vzeli in bomo šli iskat svoj narod.« Zaključno geslo revije pa se je glasilo: »NAJ ŽIVI SLOVENSKA STVAR!«

6 Glej *mladje* 2/1961: 56.

Od prve številke so v *mladju* sodelovali tudi likovni umetniki, leta 1962 pa so mladjevci ustanovili KLUB MLADJE, ki je s skupino ODER MLADJE (E. Prunč) želel ustvariti pogoje za redno in profesionalno gledališko dejavnost. *mladje* torej ni bila le revija, ampak del širšega kulturno-umetniškega koncepta, ki je zaobjemal tako medkulturno sodelovanje kot tudi nov literarni repertoar. *mladje* je navezalo stike z avstrijskimi literarnimi ustvarjalci, skrbelo za posredovanje avstrijske in druge prevodne literature in objavljalo tudi nemške prispevke gostujočih avtorjev. V sedemdesetih letih je KLUB MLADJE izdajal tudi dve knjižni zbirki: nemško zbirko *Mladje Dokumentation* (s političnimi vsebinami) in dvojezično zbirko *Knjiga mladje* (mdr. z antologijo koroške slovenske literature, ki vsebuje tudi izvorna nemška besedila koroških in avstrijskih avtorjev).

V vseh treh desetletjih izhajanja je bilo *mladje* zrcalo literarnega in kulturnopolitičnega utripa koroških Slovencev, ime *mladje* pa je postalo kakovostna »znamka« za inovativno kulturno-umetniško delovanje. Med avstrijskimi literarnimi revijami, ki so bile ustanovljene po drugi svetovni vojni, *mladje* izstopa tudi s tem, da je imelo skupaj z graško revijo *manuskripte* (1960) najdaljšo tradicijo neprekinjenega izhajanja (Mračnikar 1981: 4). Za literarno vedo pa je *mladje* tako odločilnega pomena, da je razvoj sodobne literature koroških Slovencev razčlenila glede na različne razvojne faze revije (Mračnikar 1981; Bandelj 2008: 160). Na splošno se govori o obdobju pred *mladjem* in po njem, v kolikor pač ne govorimo o treh desetletjih, v katerih je revija (s prekinitvami) izhajala.

Leta 1981 je Florjan Lipuš izdal t. i. *črno mladje* in po 42 številkah napovedal ukinitvev revije z utemeljitvijo, da zanjo med koroškimi Slovenci ni ne zanimanja ne podpore. Revijo so nato prevzeli mladi sodelavci, kot sta Jani Oswald in Maja Haderlap ob podpori Janka Mesnerja. Uvedli so izmenično urednikovanje in k sodelovanju povabili avtorice in avtorje iz Avstrije, Slovenije in Italije. Po začetnem zagonu je *mladje* zašlo v konceptualne, vsebinske in ponovne finančne težave in leta 1987 prenehalo izhajati. Maja Haderlap je revijo po triletnem mirovanju oživila z novim izdajateljskim in uredniškim konceptom, ki je temeljil na sodelovanju avtorjev in akterjev iz Koroške in Italije ter na zamisli vzajemnega dialoga slovenskih in dvojezičnih avtoric in avtorjev s periferije slovenskega jezikovnega prostora s kulturnimi centri, vendar je *mladje* po štirih zvezkih z 71. številko leta 1991 dokončno usahnilo.⁷

7 Burna zgodovina *mladja* je opisana v doktorski nalogi Helge Mračnikar (*Die kärntner-slowenische Literatur- und Kulturzeitschrift »Mladje – literatura in kritika«*, Salzburg, 1981) in diplomski nalogi Jane Jelen (*mladje: Die Literatur- und Kulturzeitschrift der Slowenen Kärntens*, Celovec,

Po mladju

Že Lipuš je svoje poglede na naloge koroškega slovenskega pisatelja in funkcijo literature s časom spreminjal – od zahteve po samostojnem, avtohtonem literarnem ustvarjanju »v službi slovenskega jezika, na kraju samem, na Koroškem, in za Koroško« (Lipuš 1974: 8), do univerzalističnega literarno-umetniškega koncepta, ko slovensko pišočič avtor na Koroškem ne piše niti za narodno skupnost v deželi niti zaradi nje niti za neko narodno celoto, temveč »samo zaradi sebe in za sebe« (Lipuš 2000: 309).⁸

V devetdesetih letih so mlajši avtorji in avtorice ta univerzalizem uresničevali že kar s prehajanjem v drugi jezik. Brez težav so izkoriščali možnosti objave tako v nemško govorečem prostoru kot v Sloveniji (Strutz 1998: 27–28), kar je vplivalo na literarno produkcijo. S preoblikovanjem Založbe Drava v literarno založbo (od leta 1980) in z ustanovitvijo Založbe Wieser (leta 1987) se je slovensko oz. dvojezično založništvo na Koroškem celo spremenilo v mednarodno zaznavano središče in paradni primer medkulturne dejavnosti. Tu se je začela tudi profesionalizacija prevajalske dejavnosti, saj prej ni bilo nobenega sistematskega prevajanja slovenske literature v nemščino. Število in obseg prevodov izvirne slovenske literature za avstrijsko periodiko je znatno naraslo prav po zaslugi mlajših prevajalcev iz Koroške. Pri tem je najbolj izstopal Fabjan Hafner, ki je redno sodeloval z revijami, kot so *manuskripte*, *Wespennest*, *Kolik*, *Lichtungen* ali *Die Brücke*, v katerih je objavljaj tudi lastna besedila, v Nemčiji pa je objavljaj knjižne prevode tudi pri založbah, kot je Suhrkamp.

Prav tako pomembne so konceptualne premene pri obravnavanju in opredeljevanju slovenske literature na avstrijskem Koroškem v diskurzih slovenske in avstrijske literarne vede ter literarnih ustvarjalcev samih. Strnjeno bi lahko rekli, da se je literatura koroških Slovencev iz manjšinsko-zamejskih in regionalno zaznamovanih temeljev razvila v geografsko in prostorsko komaj še opredeljivo in estetsko močno razslojeno ustvarjanje. Vsekakor ni ostala omejena na regionalni prostor recepcije in distribucije in na lastne (manjšinske) kulturne inštitucije, saj se je njen akcijski radij znatno povečal.⁹

2001) ter v prispevkih Feliksa Bistra o začetkih in Maje Haderlap o koncu *mladja* v zborniku *Lipuš lesen* (Amann in Strutz 2002).

8 V zadnjih letih se Lipuš znova vrača k mladjevim izhodiščem. Že ob podelitvi Prešernove nagrade 2004 je poudaril: »Z jezikom smo ali nismo – z jezikom bomo ali ne bomo« (Lipuš 2004: 8). Njegova odločitev za pisanje v slovenskem jeziku in njegovo vztrajanje v njem se je nazadnje prevesilo in polemiko nemških pisav koroških slovenskih avtorjev, še zlasti Maje Haderlap.

9 Johann Strutz v tej zvezi govori o 'deregionalizaciji' (*Entregionalisierung*) literarnega življenja na Koroškem, ki je bila sicer opazna že z mednarodnim prodorom mladjevcev, le da so bili mladjevci

Da se je mlada (migrantska) generacija koroških slovenskih piscev poslovala od habitualne fiksiranosti na majhne koroške razmere in se samozavestno giblje v širšem literarnem prostoru in v drugem jeziku, seveda ne pomeni, da se ne bi zavedala neugodne situacije slovenske manjšine na Koroškem. Je pa dejstvo, da so najuspešnejše knjige koroško-slovenske provenience zadnjih let napisane v nemščini. Naj tu kot primer omenimo roman Elene Messner *Das lange Echo* (Dunaj: Edition Atelier, 2014), ki je izšel v dveh nakladah.

Interakcijski prostori

Poleg tega, da se koroški slovenski avtorji in avtorice vse bolj usmerjajo na nemški knjižni trg, prihaja na regionalni in nadregionalni ravni tudi do najrazličnejših literarnih interakcij, ki kažejo, da je dvojezični prostor zanimiv tudi za nemško pišoče avtorje. Neslovenski (predvsem avstrijski) avtorji objavljajo pri dvojezičnih založbah v Celovcu, na drugi strani pa »nemške« založbe, kot sta Kitab in Sisyphus, izdajajo tudi slovensko literaturo. V senci dvojezičnih založb je direktor založbe Kitab, Wilhelm Baum, ustanovil celo »slovensko zbirko«, Winfried Gindl (Sisyphus) pa je mdr. napisal roman *Maria Elend* (2007, ²2014), ki se deloma dogaja med Slovenci v Rožu. Tudi tradicijska založba Heyn je v svoji medkulturni ediciji *Meerauge* odkrila dvojezično pisavo.

Predvsem so se povečale biografske kontaktne cone, preko katerih prihaja do interakcij na koroškem literarnem polju. Avstrijsko-nemška avtorica in režiserka Tina Leisch npr., ki je leta 2000 soorganizirala t. i. »Kulturkarawane gegen Rechts« in je bila nekaj let kustodinja Peršmanovega muzeja, je za gornjeavstrijski »Festival der Regionen« napisala in uprizorila dokumentarno dramo *Elf Seelen für einen Ochsen* (*Enajst duš za enega vola*, 2003), v kateri obravnava pokol na Peršmanovi domačiji aprila 1945. Nemški pisatelj Kevin Vennemann, ki je nekaj časa študiral v Innsbrucku in se leta 2006 udeležil tekmovanja za nagrado Ingeborg Bachmann, je v svojem romanu *Mara Kogoj* (Frankfurt: Suhrkamp, 2007) zatiranje in upor koroških Slovencev med drugo svetovno vojno prav tako uporabil kot izhodišče romanesknega zapleta. Berlinska avtorja Karsten Krampitz in Peter Wawerzinek, dobitnika nagrade občinstva na tekmovanju za nagrado Ingeborg Bachmann, pa sta kot gostujoča pisatelja med večmesečnim bivanjem v Celovcu prišla v neposredni stik tudi s slovensko kulturno sfero in to dokumentirala v svoji knjigi v pismih *Crashkurs Klagenfurt* (Celovec: Heyn, 2012).

še bolj angažirani na področju regionalne kulturnopolitične publicistike, kot je to mlajša generacija (Strutz 1998: 28).

Znano je, da Peter Handke od svojega romana *Die Hornissen* (*Sršenji*) iz zgodnjih šestdesetih let gradi na svojem slovenskem literarnem imaginariju in prevaja slovenske avtorje iz Koroške. Njegova igra *Immer noch Sturm* (*Še vedno vihar*) iz leta 2010 (ki, mimogrede, uporablja tudi slovensko jezikovno gradivo) je ponovno aktualizirala tematiko partizanskega odpora na Koroškem, in to ne samo v nemško govorečem prostoru – igra je bila mdr. predvajana na poletnem festivalu Salzburger Festspiele, v Burgtheatru in graškem Schauspielhausu – ampak s predelavo za SNG Ljubljana (2012) tudi v Sloveniji. Tudi roman *Engel des Vergessens* Maje Haderlap (Göttingen: Wallstein, 2011) je bil tako rekoč takoj preveden v slovenščino in v odrski predelavi leta 2013 uprizorjen v Drami SNG v Ljubljani.

Nazoren primer neposrednega sodelovanja na Koroškem je dvojezična igra *Zala*. Za Teatr Trotamora sta jo po naročilu režiserja Marjana Štikarja napisala Simone Schönnett in Harald Schwinger. Režiser sam je besedilo prevedel v slovenščino in nato montiral elemente slovenskega prevoda v nemško besedilo.¹⁰ Premiera dvojezične predstave z neposrednim menjavanjem med jezikoma in vzporednimi digitalnimi nadnapisi je bila v farovžu v Šentjakobu v Rožu. Sledila so gostovanja po Sloveniji in – po posredovanju avstrijskega pisatelja Petra Turrinija – navsezadnje tudi v Mestnem gledališču v Celovcu.

Vsekakor smo priča hitre diverzifikacije literarnega življenja, ki se od devetdesetih let krepi: z avtorji in avtoricami iz Slovenije, ki so si izbrali Koroško kot (začasno) bivanjsko središče; s prehodno mejo med Slovenijo in Avstrijo, kar posledično pestri pojav slovenske besede v Avstriji; z nastopom nove (migracijske) generacije dvojezičnih avtorjev in avtoric; in seveda z novimi mediji, ki igrajo že danes pomembno vlogo pri komunikaciji v literarnem polju in katerih vpliv na prihodnji razvoj literarne javnosti, literarnih zvrsti in žanrov niti ni možno predvideti.

Pristopi

V nasprotju z manjšinskim ali zgolj regionalnim pojmovanjem slovenske literature na Koroškem imamo torej opravka z odprtim, nadregionalnim, s transnacionalnim in tudi z virtualnim literarnim prostorom, v katerega se ta literatura umešča in znotraj katerega jo je treba opisati. Metodični kalupi nacionalne literarne zgodovine vsekakor ne zadostujejo za dojetje medkulturnih in transnacionalnih

¹⁰ Knjižna izdaja (Celovec: Heyn, 2011) prinaša obe verziji: prvotno nemško besedilo z v slovenščino prevedenimi prvinami na levi strani in slovenski prevod z odlomki iz nemškega izvornika na desni. Tako v bistvu nastane celota iz dveh hibridnih besedil, iz recipročnega prevoda pa včasih rezultirajo novi in presenetljivi semantični konteksti, ki jih v izvorni nemški verziji ni.

dejavnosti, kot so značilni za neki prostor, ki se nahaja na stičišču več literarnih sistemov in je zaradi svoje periferne lege odvisen od medkulturnih interakcij, ki jih obenem sam ustvarja. Z drugimi besedami: Glede na to, da se estetsko zahtevne in družbeno angažirane pisave koroških Slovencev vse bolj selijo v nemščino, da literarno življenje sooblikujejo tudi avtorji iz Slovenije in literarne reprezentacije koroške slovenske stvarnosti očitno niso več vezane niti na slovenski jezik niti na etnično pripadnost piscev, se postavlja vprašanje, koliko je sodobna koroška slovenska literatura še manjšinska ali regionalna in kje zarisati njene meje (Leben 2013: 5–6).

V bistvu pa je že problem, kako sploh poimenovati literaturo, ki po konvencionalnem merilu jezika niti ne izpolnjuje več pogoja za svoj obstoj? Če je namreč situacija taka, da slovenska beseda na Koroškem – ostro rečeno – ni več slovenska, stojimo pred resnim konceptualnim problemom. Na to dilemo je opozoril že Strutz s pojmom »deregionalizacija« slovenske literature na Koroškem. Nekateri raziskovalci so poskusili to dilemo rešiti. David Bandelj npr. predlaga, da bi o »koroškem literarnem prostoru« lahko govorili tam, kjer menjava jezika vodi k brisanju meja med slovensko in nemško literaturo, medtem ko v slovenščini napisani teksti koroške provenience ostanejo del celotne slovenske literature (Bandelj 2008: 175). S tega vidika se je seveda treba vprašati, kam npr. prišteti *Angela pozabe* Maje Haderlap? Ne glede na to, da je knjiga postala referenčna tudi s slovenskim prevodom in predelavo za oder, je hkrati seveda tudi sestavni del celotnega sobesedila njenega literarnega opusa, ki bi ga posledično morali porazdeliti v del, ki pripada slovenski literaturi, in del, ki pripada skupnemu koroškemu literarnemu prostoru.

Glede na številne medkulturne in transnacionalne interakcije, ki so značilne za večjezične literarne prostore, se zdi plodnejši pristop Silvije Borovnik, ki sprašuje, »ali lahko še sploh v kateri državi govorimo o enonacionalni, enojezični književnosti, o nekakšni monokulturi«, in predstavnike slovenske književnosti v Avstriji označuje kot vzorčne primere »medkulturnosti v književnosti« (Borovnik 2012: 437). Silvija Borovnik opozarja na literaturo migrantov oz. avtorjev z migrant-skim ozadjem v Nemčiji. S tem, da ta literatura uvaja pogled tujega v nacionalno literaturo, ustvarja »medprostore«, v katerih lahko pride do zanimivih medkulturnih komunikacij.¹¹ Pri tem se je nesmiselno

11 Znani sodobni nemško pišoči avtorji in avtorice so npr. v Nemčiji Feridun Zaimoglu in Yoko Tawada, v Avstriji Dimitré Dinev in Julia Rabinowich. Roman *Die gefrorene Zeit* avstrijske pisateljice korejskega porekla Anne Kim bo v kratkem preveden v slovenščino. Nedavno je izšel roman *Broken German* izraelskega pisatelja Tomerja Gardija v pidžinski nemščini. Gardi se je leta 2016 udeležil tekmovanja za nagrado Ingeborg Bachmann.

spraševati, »za čigavo literaturo gre – saj gre za primere sodobne nemške književnosti z različnimi koreninami« (Borovnik 2012: 442).

V tem sklopu je možno obravnavati tudi slovensko književnost na Koroškem, ki je potemtakem integralni del avstrijskega literarnega sistema – slednji pa spet interagira z drugimi sistemi (npr. nemškim in seveda tudi s slovenskim). Treba je le sprejeti zamisel o medkulturni osnovanosti vsakršne literarne dejavnosti, saj so menjava in »mešanje« jezika – *code-switching*, citiranje »drugega« v lastnem (ali drugem) jeziku itn. del splošnih medkulturnih procesov, ki se jim ni mogoče izogniti s sklicevanjem na jezikovno enoličnost.

S tega vidika je eksofonijo (tj. pisanje v drugem jeziku) treba razumeti kot normalno stanje v heterogenih družbah in transnacionalnih kulturah – tudi če nacionalne literarne zgodovine slej ko prej utrjujejo Herderjev ideal jezikovno konsistentne nacionalne literature in s tem sugerirajo stanje, ki ga v resničnosti ni.

Zasnova in cilji projekta

V našem projektu gre najprej za popis in opis slovenskega literarnega življenja na Koroškem kot del nadregionalnega komunikacijskega sklopa, v katerem interagirajo jezikovno in kulturno različni literarni in socialni podsistemi. Uporabna metodična referenca za tak »dinamično-funkcionalni« opis je polisistemska teorija izraelskega raziskovalca Itamarja Evena Zoharja (1990). Polisistemska teorija je namreč že v sami zasnovi usmerjena na medkulturne interakcije in zato od sistemskih teorij literature najbolj primerna tudi za opis odvisnih, nepolnovrednih literarnih sistemov – s takšnim sistemom pa se tudi ukvarjamo.

Polisistemska teorija integrira Lotmanovo kulturno semiotiko in Bourdieujevo kulturno sociologijo. Literarni sistem je hierarhično zgrajen, ni pa statičen, saj so zanj značilna trenja med njegovimi posameznimi plastmi. Znotraj sistema Zohar razlikuje ravni produkcije – recepcije – trga – in inštitucij. Na vseh ravneh pa se dajo opisati repertoarji, s katerimi literarni sistem razpolaga: na inštitucionalni ravni npr. izobraževalne (šole, knjižnice) in raziskovalne ter literarne inštitucije (društva, gledališča itd.), na ekonomski ravni npr. založbe, revije (kot konkretni produkt, ki se lahko prodaja), na ravni recepcije npr. literarna kritika, na ravni besedil pa modeli, ki dajejo literaturi svoj habitus.

Da nekoliko konkretiziramo: Če se ozremo na literarne žanre, ima npr. spominska literatura že po količini izdanih knjig precejšen pomen pri koroških Slovencih. Dvojezična Založba Drava in seveda

Mohorjeva imata tovrstno izvirno in tudi prevodno literaturo stalno na programu. Slovenski znanstveni inštitut v Celovcu pa to dejavnost krepi z inštitucionalne strani. Spominsko literaturo bi torej lahko opisali kot segment slovenske literature v Avstriji, ki je razmeroma avtonomen in, ker je podkrepjen na več ravneh, tudi stabilen.

In še drug primer: Z almanahom *Rastje* imamo spet neke vrste literarno revijo. Če pa v slovenski periodiki na Koroškem iščemo literarno kritiko, ki bi spremljala literarno dogajanje (vsaj v Avstriji), ugotovimo, da je praktično ni! Gre za repertoar, ki je pomemben za delovanje stabilnega literarnega sistema, a je očitno usahnil. Na drugi strani pa se koroški slovenski avtorji (npr. Janko Ferk) pojavljajo kot redni sodelavci in pisci recenzij pri avstrijskih revijah (npr. *Literatur und Kritik*).

Na podlagi polisistemske teorije skušamo ugotoviti sistemski status (koroške) slovenske literature v Avstriji s tem, da empirično raziskujemo opisani interakcijski prostor in obstoječe (ali manjkajoče) repertoarje, ki jih za svoj obstoj potrebuje slovenska literatura v Avstriji. Ali govori dokaj uveljavljena dvojezičnost za razmeroma stabilno stanje, ki ga slovenska literatura na Koroškem dosega s tem, da uporablja tuje repertoarje, ki jih sama nima (in to, vsaj deloma, plača z jezikom)? Ali pa je dvojezičnost, ki vse bolj teži v nemščino in menjavo jezika, morda žalostno znamenje asimilacije, ki ji bo prej ali slej sledilo izginotje slovenščine na Koroškem?

To pa je samo eno od vprašanj, na katera naj bi bilo mogoče natančnejše odgovoriti po koncu projekta. Dotaknil se bo tudi notranjih trenj med pripadniki slovenske manjšine – ki ni (in nikoli ni bila) enotna. Kajti ob fenomenalnem uspehu romana *Engel des Vergessens* se je poleg vseh priznanj in pohval pojavila tudi ostra kritika Florjana Lipuša na račun naroda, »ki prireja slavospeve menjavi jezika« (Lipuš 2015: 220).

Projekt, ki ga izvajamo, ima v prvem letu predvsem empirični značaj, saj gre za elektronsko podprto evidentiranje vseh za opis interakcijskega polja v drugem projektne letu relevantnih gradiv in podatkov. Ker gre za razmeroma pregleden časovni okvir (približno 25 let), bomo, grobo rečeno, čim bolj popolno zbirali:

- slovensko oz. dvojezično literarno produkcijo koroških Slovencev in Slovenk, ne glede na to, v katerem jeziku je napisana;
- besedila avtorjev iz Slovenije, ki so v kateremkoli dialoškem razmerju z dvojezičnim literarnim poljem na Koroškem (ker tu živijo ali delajo, ker objavljajo pri dvojezičnih založbah na Koroškem itd.);
- besedila neslovenskih avtorjev (predvsem iz Avstrije, pa tudi Nemčije in od drugod), ki so v kateremkoli dialoškem razmerju

z dvojezičnim literarnim poljem na Koroškem in eventualno uporabljajo tudi slovensko jezikovno gradivo;

- prevode v nemščino in slovenščino, ki imajo velik pomen za medkulturno komunikacijo, v kolikor so povezani z literarno prakso na Koroškem (predvsem posamezne prevajalce in dejavnosti dvojezičnih založb);
- publicistična in druga pričevanja, ki kažejo na motivacijo udeleženih akterjev, na kanale posredovanja in recepcije, na katerikoli specifični angažma akterjev itd.

Ob podatkih o tiskanih besedilih (knjige, antologije, revije) bo datoteka vsebovala tudi podatke o relevantnih objavah na spletu, literarnih natečajih, gledališkem življenju in navsezadnje o literarnovednem diskurzu, ki se nanaša na obravnavano polje. Prav tako zbiramo podatke o akterjih, biografske in bibliografske, in, kolikor bo to možno v skopih dveh letih, o založbah, kulturnih idr. inštitucijah. Topografska umestitev teh podatkov bo pokazala mrežo »vročih točk« literarnega življenja na Koroškem in njihovo izžarevanje v interakcijski prostor. Nastala bo oprijemljiva slika o literarni praksi na Koroškem, ki bo obsegala vse ravni literarnega sistema: od producenta preko sprejemnika do inštitucij in trga.

VIRI IN LITERATURA:

- Amann, Klaus in Johann Strutz (ur.): *Lipuš lesen: Texte und Materialien zu Florjan Lipuš*. Celovec, Dunaj, Ljubljana, Sarajevo: Wieser, 2000.
- Bandelj, David: Večjezičnost v sodobni poeziji Slovencev v Avstriji: Medkulturnost ali asimilacija? V: Miran Košuta (ur.): *Slovenščina med kulturami. Slovenski slavistični kongres, Celovec in Pliberk 2.–4. 10. 2008* (Zbornik Slavističnega društva Slovenije; 19). Celovec, Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2008: 159–176.
- Bister, Feliks: mladje: Nicht nur eine Zeitschrift. V: Klaus Amann in Johann Strutz (ur.): *Lipuš lesen: Texte und Materialien zu Florjan Lipuš*. Celovec, Dunaj, Ljubljana, Sarajevo: Wieser, 2000: 245–255.
- Borovnik, Silvija: Dvojezičnost slovenske književnosti kot odraz dvojne identitete. V: Petra Stankovska, Maria Wtorkowska in Jozef Pallay (ur.): *Individualna in kolektivna dvojezičnost* (Knjižna zbirka Slavica Slovenica; 1). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012: 437–449.
- Even-Zohar, Itamar: Polysystem studies. *Poetics today* 11/1, 1990.
- Jelen, Jana: *mladje: Die Literatur- und Kulturzeitschrift der Slowenen Kärntens*. Celovec, 2001.
- Leben, Andrej: Slovenska literatura na avstrijskem Koroškem: Manjšinska – regionalna? *Jezik in slovstvo* 57/4, 2013: 4–15.
- Lipuš, Florjan: Literarno ustvarjanje na periferiji dveh kulturnih središč. *Naši razgledi* 23/1, 1974: 8–9.
- Lipuš, Florjan: Zum literarischen Selbstverständnis und zur Perspektive: Wie produziere ich als slowenischer Autor in Kärnten? V: Klaus Amann in Johann Strutz (ur.): *Lipuš lesen: Texte und Materialien zu Florjan Lipuš*. Celovec, Dunaj, Ljubljana, Sarajevo: Wieser, 2000: 309–312.
- Lipuš, Florjan: *Freude und Wehmut / Veselje in otožnost / Gioia e tristezza / Joy and sorrow: Rede*. Celovec: Wieser, 2004.
- Lipuš, Florjan: Kdo se bo še prelomil zaradi jezika? Nagradam Bachmannove na rob. *Rastje* 9, 2015: 217–221.
- Mračnikar, Helga: *Die Kärntner-slowenische Literatur- und Kulturzeitschrift »Mladje – literatura in kritika«*. Salzburg, 1981.
- Strutz, Johann (ur.): *Profile der neueren slowenischen Literatur in Kärnten, 2.* razširjena izdaja. Celovec: Mohorjeva, 1998.